

12 Rebûlevvel 1071'de (15 Kasım 1660) Rumeli beylerbeyi olan Melek Ahmed Paşa'nın görevi Erdel seferi sırasında ordunun gerisindeki kuvvetlerin kumandanlığıydı. Tımışvar'da bulunduğu serdarla birlikte savaşa katılırken Erdel prensliği-ne Mihály Apafi'nin tayinine ön ayak oldu. Bu seferde iken Köprülü Mehmed Paşa'nın kendisini namzet yaptığı I. Ahmed'in 1013 (1604) doğumlu kızı Fatma Sultan'la nikâhlanması için İstanbul'a çağırıldı ve 10 Ramazan 1072'de (29 Nisan 1662) bu merasim gerçekleşti. Kendisine kabul ettirilen bu evlilik dolayısıyla pek çok dedikodu çıkmıştı. Bir süre sonra hastalanan ikinci kubbe veziri Melek Ahmed Paşa 17 Muharrem 1073 (1 Eylül 1662) tarihinde vebadan öldü. Ayasofya Camii'nden büyük bir kalabalıkla kaldırılan cenazesi vasiyeti üzerine üstadı Dersiâm Kiçi Mehmed Efendi'nin ayak ucuna gömüldü ve mezarına yazısız iki büyük köfeki taş dikildi. Tariflere uyan kabir bugün Eyüp Bahariye'deki Lâgarî (Taşlıburun) Tekkesi haziresindedir. Oğlu İbrâhim ve kızları dolayısıyla neslinin Melekahmedpaşâzâdeler olarak ve bazan karıştırılarak sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Onun hakkında *Risâle-i Menâkıb-ı Melek Ahmed Paşa* adlı bir eseri olduğunu bildiren ve geniş biyografisini de kaleme alan (*Seyahatnâme*, VI, 78-84) Evliya Çelebi başta olmak üzere pek çok kimse Melek Ahmed Paşalı künyesini taşımaktadır. *Mülteka'l-ebhur*'un mütercimi Mehmed Efendi en yakınlarından biriydi. Mevlevî şeyhlerinden Pârsâ / Sâbir Mehmed Efendi onun adına *Taşavvurât*'ı şerh etmiş ve Molla Celâl'in *Gül ü Nevruz*'unu Türkçe'ye çevirmişti. Evliya Çelebi'nin bilinen övgüleri dışında diğer Osmanlı müellifleri de Melek Ahmed Paşa'nın edepi, ağır başlı, takvâ sahibi olduğunu ve kötü sözü duyulmadığını kaydeder. Bazı Osmanlı tarihçileri ise onun aceleci huyuna ve yanındakilerin uygunsuz işlerine göz yumduğuna işaret eder. Ahmed Paşa vazifesi gereği yaptırdığı kale, kule vb. tesisler dışında birtakım hayır eserler, meydana getirmişti. Kosovo'daki Meşhed-i Murâd-ı Hüdâvendigâr'ı (Hüdâvendigâr Meşhedi), Malatya'daki Seyyid Battal Gazi Tekke ve Türbesi'ni, Bağdat'taki Ma'rûf-i Kerhî kubbe, cami ve hücrelerini, İmâm-ı Âzam Âsitânesi'ni ve Peçe Mevlevihânesi'ni tamir ettirmişti. Bir Halvetî tekkesi inşa ettirdiği Yayça'da yeniden yaptırdığından kendi ismini taşıyan cami ile medrese, imaret ve sıbyan mektebi, Silistre'de han ve diğer

yapılar yanında bir de musallâsı bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, D. nr. 2146, s. 3; E. nr. 610/19-20, 664/14-61, 866/2, 895/51, 1854/4, 2457/16, 4133, 4564/5, 4947/1, 5223/16, 5726, 7002/1, 7022/28, 40, 565, 7022/598, 8022/629, 9286/5; BA, MD, nr. 89, s. 51/h.134, 55/140, 56/141, 110/281; nr. 90, s. 4/h.11, 41/133; nr. 91, s. 27/h.80, 116/369; nr. 92, s.16/h.78, 17/84, 28/140, 31/157, 50/239; nr. 93, s. 6/h. 37, 16/104, 20/122, 27/156; BA, KK, *Ruûs Defterleri*, nr. 266, s. 62, 65, 75; BA, A.RSK, nr. 1512, s. 61, 77, 89; nr. 1516, s. 5, 8, 13, 15, 31, 39, 45, 47, 54-55, 59, 68; nr. 1517, s. 5, 26, 42, 66, 118; nr. 1519, s. 59, 62, 66, 128, 170, 172, 249; nr. 1520, s. 21-22, 24; nr. 1522, s. 128; nr. 1524, s. 12, 80, 103; nr. 1526, s. 8, 55, 348, 395; nr. 1527, s. 95, 109; nr. 1529, s. 36, 95, 165, 189, 280, 320; BA, BEO, *Sadâret Defterleri*, nr. 345, vr. 17^a, 20^a, 24^a, 30^a, 54^b; BA, Bâb-ı Defteri-Teğrîfat Kalemi, nr. 26020, s. 1-11; BA, D. BŞM, nr.188/A, s. 8-10, 12; nr. 201/A, s. 20; BA, D. BŞM, Matbah Emîni / Matbah-ı Âmire, nr. 10524, s. 6; BA, MAD, nr. 2111, s. 3; nr. 6043, s. 6, 8; nr. 6261, tür. yer.; nr. 9839, s. 92; nr. 14357, s. 4, 19, 31; BA, Bâb-ı Âsâfi-Sadâret Mektûbi Kalemi, dosya nr. 1/48, 1/52; BA, Ali Emîri - IV. Mehmed, nr. 9439; BA, İbnülemin-Bahriye, nr. 369; BA, Cevdet-Maârif, nr. 8266; *Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzillânesi: Bağdat Seferi Harp Journalı* (nşr. Halil Sahillioğlu, *TTK Belgeler*, II/3-4 [1965] içinde), s. 13, 22, 29; *Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi Târîhi* (haz. Ziya Yilmazer), Ankara 2003, II, 1099, 1109, 1112-1113, 1115, 1125-1127, 1142, 1147, 1149, 1169, 1171, 1177; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1914, vr. 244^a, 248^b, 250^a, 273^a, 294^b, 295^a-298^b, 305^b-306^b; *Karaçelebizâde Abdülâziz Efendi, Târîh-i Feth-i Revân ve Bağdâd: Zafernâme*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2086/3, vr. 84^b, 106^b-107^a; a.mlf., *Ravzatü'l-ebâr*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 485, vr. 224^a, 225^a, 230^b, 235^a, 236^{a-b}, 239^a, 240^b, 261^a, 265^{a-b}, 274^a, 275^a, 278^b, 280^b, 281^b, 282^b, 285^a, 305^b, 307^b, 316^{a-b}, 320^a, 346^a, 350^a; *Karaçelebizâde Abdülâziz Efendi'nin Zeyl-i Ravzatü'l-ebâr*'ı (haz. Nevzat Kaya, doktora tezi, 1990), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, vr. 6^{a-b}, 13^a, 27^b-28^b, 36^b, 40^b, 42^a, 45^a, 78^b, 84^a, 98^b, 102^{a-b}, 104^b, 149^b; Solakzâde Mehmed, *Târîh*, TSMK, III, Ahmed, nr. 3078, vr. 472^a-475^a, 479^b-480^b; Mehmed Halife, *Târîh-i Gilmânî* (haz. Ertuğrul Oral, doktora tezi, 2000), metin: s. 20-21; Vecîhî Hasan, *Târîh* (haz. Ziya Akkaya, doktora tezi, 1957), AÜ DTCF, vr. 9^a, 34^b-37^a, 38^a, 42^b-43^a, 68^a, 75^a; Abdurrahman Hibri Efendi, *DeFTER-i Ahbâr fî sahihi'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 3648, vr. 52^b-53^a, 108^b; Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, VIII, 55, 90, 479; IX, 546, 561, 666; X, 54, 79; a.e. (Dağlı), I, bk. İndeks; II, 26, 59, 112, 115, 142; III, bk. İndeks; IV, bk. İndeks; V, bk. İndeks; VI, bk. İndeks; VII, 153, 162-164, 175; *Abdurrahman Abdî Paşa Vekâyi'nâmesi* (haz. Fahri Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, vr. 8^b-11^a, 16^a, 19^b, 22^a-23^b, 50^a; Hatib Mustafa, *Risâle*, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1400, vr. 4^b-5^b; Müneccebmanet, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 679, 697-700, 706-707, 727; Naimâ, *Târîh*, V, 3, 16, 34,

37, 45, 61-63, 72-73, 102, 149, 151, 167-168, 172, 182, 229, 322, 341, 396, 444, 445, 447; VI, 4, 11-12, 33, 43-44, 46, 48, 51-53, 63, 207, 402; Silâhdar, *Târîh*, I, 5-8, 53, 144, 178, 193, 204, 207, 256-257; Nazmîzâde Murtaza Efendi, *Gülşen-i Hulefâ*, İstanbul 1143, s. 83^a-84^a; *Hadikatü'l-uüzerâ*, I, 91-93; Şeyhî, *Vekâiyü'l-fuzalâ*, I, 153, 585, 587, 600; *İsâzâde Târîhi* (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 1996, s. 6, 12, 14-15, 71-72; Nihâdî, *Târîh*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 219, vr. 153^b-155^a, 156^a-157^b, 164^a, 170^a; Ahmed Resmî, *Hamiletü'l-küberâ* (haz. Ahmet Nezihî Turan), İstanbul 2000, s. 48-49; *Ahmed Resmî Efendi'nin Hamiletü'l-küberâ'sı ve Müstakimzâde Zeyli* (haz. Zeynep Ayıcıbin, *TTK Belgeler*, XXII/26 [2002] içinde), s. 200-201; Hasib Üsküdarî, *Vefeyât-i Ekâbir-i İslâmiyye*, Millet Ktp., Ali Emîri, Tarih, nr. 620, vr. 41^b; Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi': İstanbul Câmileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mârî Yapılar* (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s. 344-345; Ahmed Câvid, *Vefeyât-i Kibâr*, TSMK, Hazine, nr. 1295, vr. 42^b-43^a; *Mecmûa*, TSMK, Yeniler, nr. 521, s. 13; Abdüllatif, *Âyine-i Derûn*, TSMK, Yeniler, nr. 81, s. 34; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, III/2, s. 67, 231, 397-400, 408, 411; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 51-52, 54-55; R. Dankoff, *The Intimate Life of an Ottoman Statesman Melek Ahmed Pasha (1588-1662): As Portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels (Seyahatname)*, Albany 1991, s. 3-14, 24-31, 49-57, 196-199, 272-282.

FİKRET SARICAOĞLU

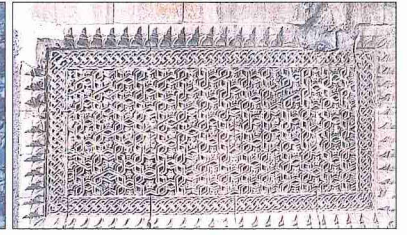
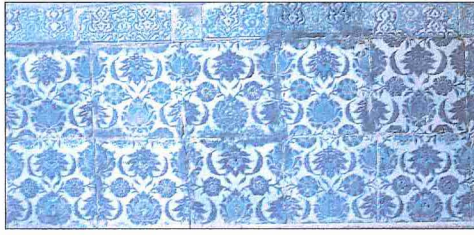
MELEK AHMED PAŞA CAMİİ

Diyarbakır'da
XVI. yüzyılın son çeyreğinde
inşa edilen cami.

Şehrin batısında kendi adını taşıyan cadde üzerinde yer alır. Diyarbakırlı Melek Ahmed Paşa'nın valiliği zamanında 1587-1591 yılları arasında yaptırılmıştır. İki renkli taş malzeme ile inşa edilen iki katlı binanın güney ve kuzey cepheleri siyah-beyaz taş sıralarından, sağır yam duvarları siyah moloz taşlardan örülmüştür. Altında depo ve eskiden dükkân olarak kullanılan mekânların yer aldığı cami, zemini yükseltilecek merdivenlerle çıkılan fevkanî bir yapıdır. Bu yönüyle Diyarbakır'daki bazı camilerden farklılık gösterir. Caminin batı bitişiğinde kapısı cami duvarının içinde bulunan meşruta yer alır. Sonraları bu kapı örülerek kapatılmış ve buraya betonarme bir yapı inşa edilmiştir. Caminin zemin katında batı ucundan doğuya doğru sırasıyla caddeyi arka sokağa bağlayan ve dikine gelişen tonozlu bir geçit, kitle derinliğine uzanan bir dükkân, yarım derinlikte uzanan iki dükkân, caddeden avluya geçişi sağlayan taçkapının bulunduğu ikinci geçit ve yine bir dükkân yer almaktadır. Güney duvarında

bulunan üç dilimli yonca kemerli taçkapı kible duvarından hafifçe dışa taşkındır. Köşeleri sütunçelerle sınırlandırılmış kapı ön boşluğunun sağında ve solunda yarım sekizgen planlı birer niş vardır. Bu nişleri beyaz taştan örülü beş sıra mukarnas dizisi ve üç dilimli kemer örtmektedir. Camiye geçişi sağlayan düz hatıllı kapı açıklığından sonra devam eden tonozla geçit önde geniş, arkada ise daha dar olarak devam eder. Taçkapının sağındaki dükkânın arkasında bir pencere ve kapı ile avluya açılan hücre vardır. Kapının solunda yer alan yarım derinlikteki iki dükkânın arkasında da avluya bir kemerle açılan, dikdörtgen planlı yazlık mescid ve bu mescide doğu yönünde bağlanan ince uzun bir oda bulunmaktadır. Üst kata minareye batı yönünde yanastırılan ve yarım kemere oturan bir merdivenle ulaşılır.

Enine gelişen dikdörtgen planlı harimin orta kısmı, sağ ve sol tarafta bulunan kare kesitli ikişer yığma taş ayakla yanlara açılmaktadır. Böylece sekizgene dönüşürülmüş olan mekânın üzeri tromplu bir kubbe ile örtülmüştür. Kubbe siyah-beyaz taş sıralarıyla örülmüş oldukça yüksek bir kasağa oturmaktadır. Orta

Melek Ahmed Paşa Camii'nin çinileriyle minare kaidesindeki taş süsleme

alandan daha alçak tutulmuş yan kanatlar iki katlı mahfil olup buraya kuzey duvarı içindeki merdivenlerle ulaşılmaktadır. Alt katlar üçer çapraz tonozla, üst katlar oval kubbe bir örtüyle kapatılmıştır. Tonozlar orta mekâna kemer şekli olarak açılır. Harimi aydınlatan pencereler üç sıra halinde düzenlenmiştir. Alt sıra pencereler hafifletme kemerleri altında dikdörtgen açıklıklı olup yalnızca kuzey ve güney duvarında yer almaktadır. Üst sırada ve kubbe kasağında bulunan pencereler ise sivri kemerlidir. Ayrıca mihrap ekseninde karşılıklı birer yuvarlak pencere mevcuttur.

Ahşaptan yapılmış müezzin mahfili harimin iki kapısı üstünde yer alır. Merdiveni batısında bulunmaktadır. Minber ahşaptan klasik üslûpta yapılmıştır. Caminin çini mihrabı Diyarbakır'da tek örnektir. Beş kenarlı mihrap nişinin köşe sütunçeleri, başlıkları, mukarnasları ve dış bordürleri tamamıyla çinilerle süslüdür. Harimin duvarları da yerden 1 m. yüksekliğe kadar panolar şeklinde XVI. yüzyıl Osmanlı çinileriyle kaplanmıştır. Ayrıca doğudaki mahfile çıkışı sağlayan merdivenin duvarlarında çiniler bulunur. Çinilerin onarım gördüğü desen aksamından belli olmaktadır.

Kitlenin kuzeyinde yer alan minare camiden 4,47 m. açıkta inşa edilmiştir. Minarenin bazalttan kare kaidesi taş dekorasyonu ile dikkati çeker. Sekizgen yıldızların oluşturduğu geçmeli bir bölümü, üstte gök mavisi mozaik çinilerin oluşturduğu geometrik bir şerit izlemektedir. İki kademeli pabuç kısmı ve silindir gövdesi beyaz taştan yapılmıştır. Mukarnaslı tek şerefe ve gövde kaide kısmının zengin süslemesine karşılık yalındır.

Melek Ahmed Paşa Camii dışarıdan oldukça yalın görünmesine rağmen fevkanî bir yapı olmasıyla, içindeki zengin çini bezemeleriyle, süslü minare kaidesiyle ve

en önemlisi merkezî planlı olmasıyla dik-katî çeker. Melek Ahmed Paşa'nın bu yapı dışında 1564-1567 yılları arasında inşa ettirdiği dört eyvanlı ve köşe hücreli bir hamamı, sonradan hana çevrilen bir konağı ve bir medresesi bulunmaktadır. Bu yapılardan konak ve medrese günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Basri Konyar, *Diyarbakir Yıllığı*, Ankara 1936, III, 197; Bedri Günkut, *Diyarbakir Tarihi*, Diyarbakir 1937, s. 123; Şevket Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakir*, İstanbul 1963, s. 198; a.mlf., *Anıtları ve Kitâbeleri ile Diyarbakir Tarihi*, Ankara 1990, II, 618-625; Remzi Balin, *Diyarbakir*, İstanbul 1966, s. 37-38; Adil Tekin, *Diyarbakir*, İstanbul 1971, s. 52; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 309-310; Metin Sözen, *Diyarbakir'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1971, s. 95-99; a.mlf., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 211-212; a.mlf., *Sinan Architect of Ages*, İstanbul 1988, s. 349-351; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1985, s. 313; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 286; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Klavuzu*, İstanbul 1994, s. 184; İlhan Akbulut, *Diyarbakir*, İzmir 1996, s. 57; Orhan Cezmi Tuncer, *Diyarbakir Camileri*, Diyarbakir 1996, s. 158-163, 254; a.mlf., "Diyarbakir Camileri", *Diyarbakir: Müze Şehir*, İstanbul 1999, s. 223-225.

FİLİZ GÜNDÜZ

MELEK bint HİFNÎ NÂSİF

(bk. BÂHİSETÜLBÂDİYE).

MELEKÛT

(الملکوت)

Kâinat üzerindeki ilâhî güç ve hâkimiyeti ifade eden bir terim.

Sözlükte "yüce olmak, güç yetirmek, sahip olmak, hükmetmek" anlamlarına gelen mülk kökünden türetilmiş olup bu mânaları daha kuvvetli biçimde ifade

Melek Ahmed Paşa Camii - Diyarbakir

